

**TŪTHOMEI
KĨEMBU KĨARO
NGIRĨNDI YA**

1

ĩVUKU RĨA MWARIMU

MWERI WA GATANDATŨ MWAKA WA 2023

**@RŪVŪA RWA KŪVANGA NA
KŪTHONDEKA ŪTHOMI KENYA**

Vainda cionthe nī cia mūcavi

Gūtirī vandū wanaī vamwe va īvuku rīrī vagīrīrwe kūrutithua,
gwīkīrwa mītamborī ya kūrutithia, gūkovua na njīra cia kīrī
kana macini wa yonthe, gūcavithua, gwocwa ta mugambo kana
njīra īngī wa yonthe gūtaī na rūtha rwandīke nī mucavithia.

Īcava rīa mbere 2023

ISBN: 978-9914-43-240-4

FOREWORD

The Kenya Institute of Curriculum Development (KICD) is mandated to advise the Government of Kenya (GoK) on matters pertaining to curriculum development. One of KICD's specific functions is to develop, review and approve programmes, curricula and curriculum support materials that meet international standards for all levels of education, below the University.

In this context, the GoK adopted the Competency Based Curriculum (CBC) which was conceptualised and developed by KICD whose implementation started in 2019 with the Early Years of Education (Pre-Primary school and Lower Primary). The first cohort of CBC learners are currently at Grade 7 of Juniors School. The CBC vision is to produce engaged, empowered and ethical citizens with emphasis on nurturing every learner's potential. The Curriculum aims at developing seven key competencies through various learning areas at all levels. These include: Communication and collaboration, creativity and imagination, critical thinking and problem solving, citizenship, self-efficacy, learning to learn and digital literacy.

In the CBC, one of the learning areas that has been given prominence in the Early Years of learning is Indigenous Language (**IL**) as an important step in nurturing learners' communication and collaborative skills within their social-cultural contexts as provided for in the Kenyan goals of Education. This effort is also in tandem with the Language in Education Policy which stipulates that the medium of instruction in Early Years Education (EYE) should be the learner's first language. Accordingly, KICD has developed a *Learner's Book* and *Teachers' Guide* for Grade 1 learners in a number of indigenous languages in Kenya. The Learner's books are intended to facilitate systematic learning of listening, speaking, reading and writing skills in the target language. The Teachers Guide should be used alongside the learner's book for and is intended to provide a set of methods, techniques, suggested experiences and resources that will facilitate learning and make it interesting for learners at this level.

On behalf of the KICD Council, Management and Staff, I wish to most sincerely thank everyone who contributed to the writing of this Teacher's

Guide in one way or the other. Indeed, the guide is a testament of your invaluable sacrifice. A lot of appreciation also goes to the Development partners who contributed to the funding of the programme that made the writing and distribution process possible; in particular, the World Bank thorough the Kenya Primary Education Equity in Learning Programme (KPEELP. Ultimately, we are very thankful to the Principal Secretary, State Department for Basic Education and the Cabinet Secretary for Education for their invaluable guidance and support to the Institute.

**Prof Charles Ong'ondo PhD., MBS.
DIRECTOR/ CHIEF EXECUTIVE OFFICER
KENYA INSTITUTE OF CURRICULUM DEVELOPMENT**

CÍÜGO CIA MBERE

Mütaratara wa kíthomo wa nthiomí cia gígwetü, íthondeketwe küringana na ūria mawatho ma kenya maúgíte, nakürümírira mîerekera ya kíthomo na mawoni ma ūkúria na ūmenyererí.

Uge kíthomo kña nthiomí Kenya ugíte atí rüthiomí rwa gígwetü níguo wagífrwe gütümírwa kúthomithia athomithua mîaka ya mbere. Kíembu gíkathomagwa ta thomo rímwe gatagati ka mengi mîakarí ya mbere ya kíthomo mûvangoří wa CBC. Irathírí cia vuremari cia īgûrû ríkoragwa rí íthomo rímwe ría kúthurwa. Kwoguo ní ūndü wa vata athomithua kúmenya kwaria matagütíríríma wavamwe na kúgía wara wa kúaranírúa magítümíra rüthiomí rwa kíembu.

Mütaratara wa kíthomo werekerue kúvotithia athomithúa kúgía mawara ma kúthikírúa, kwaria, kúthoma na kwandíka. Ívuku rírí ría mwarimü ríthondeketwe gütethereria mwarimü atongorie athomithúa kúvota kwaria waro matagütíríríma na kwaraníria na andü engí nígetha makavota kûrûta mawíra ngûrani maría makonanii na nthiomí cia gígwetü. Ívuku rírí ríagífrwe ní gütümírwa vamwe na ívuku ría ciana níkenda mwana wa kírathi kíambere athome Kíembu waro ūria kívangítwé mütaratatararí wa kíthomo.

Kwandíka ívuku rírí ría mwarimü na njíra írúa yagífrre kúvotekete níndü wa kúnyitaníra kwandü engí. Níngúcokeria ngatho amemba onthe a gikundi kña andíki na atheria wandíki vamwe na athondeki a mütaratara wa kíthomo a KICD ní ūndü wa wíra wao mwaro.

**PROF CHARLES ONG'ONDO PHD, MBS
DIRECTOR/ CHIEF EXECUTIVE OFFICER
KENYA INSTITUTE OF CURRICULUM DEVELOPMENT.**

FOREWORD.....	iii
CĨŨGO CIA MBERE	v
KĨAMBĨRIRIA	vii
ŨMENYERERI WA CIANA IRIA ŨRĨ NA MAVATARO NGŨRANI	ix
MWEREKERA WA MBERE: MUCIĨ	1
MWEREKERA WA KAĨRĨ: CUKURU	6
MWEREKERA WA KATHATŨ: MĨTUGO MĨARO.....	11
MWEREKERA WA KANA: UGIMA WA MWIRI	15
MWEREKERA WA GATANO: MAVINDA NA IMERA.....	23
GLOSSARY	28
LIST OF CONTRIBUTORS.....	30

KİAMBİRIRIA

İvuku rīrī rīa mwarimū rīvatiī gütümīrwa vamwe na ıvuku rīa mūthomithua rīa Ngirendī ya mbere.

Kīthomo gīkī kigīte mwana mbere na kūthomithūa gwakīo kūvatiī gütümīra njīra cia kūthomithia cia kīrī tī ta irīa cia tene.

Athomithua nīo magakoragwa magītongoria kūthoma kwao kūvītukīra kūrūtha maündū ngūrani mekaga kana monaga mūtūrīrerī wao wa wamūthenya.

Maündū mama matūmīrītwe ūrīa kwagīrīre kūvotithia mūthomithua gütümīra rūthiomī rwake waro. Mūthomithua nīuronua gütümīra rūthiomī rwake nīkenda amenye ciūgo nyīngī cia kīembu na gūkīrūmanīrīria waro rīria aragītūmīra. Na njīra īno, Kīembu nī gīgūkūra na uthomi wakīo kūvingia mavatara ma mūthomithua wa kīrathī kīa mbere.

İvuku rīrī rīvangītwe rīna mīerekera itano nīkenda mūthia vuru rūthiomī rūrū rūtūmīke nī athomithua na njīra irīa yagīrīre.

Matūmīri ma ıvuku rīa mwana na rīa mwarimū

İvuku rīa rūthiomī rwa kīembu rīa Ngirendī yambere rī na mīerekera itano. Wa mwerekera ūrarīrīria mawīra mana ma rūthiomī na nīmo: Kūthikīrīria, kwaria, kūthoma na kūandīka.

Mathomo monthe mararīrīria ciugo, mūvango wa rūthiomī kūringana na mīerekera irīa mīthure. Maündū marīa athomīthua magwīka nīgūo mathome marūmanīrītwe waro nīkenda athomithua mavote kūringithania kiria marathoma na mwīkarīre wao wa wamūthenya. Mawīra marīa mavecanītwe ıvukurī maragendania na maumīrīra na maündū marīa athomithua magīrīrīwe nīgūkorwa magīka.

Mūthia wa ngirīndī īno, kīrīgīrīro nīatī mūthomithua nī akavota kwarīa waro agītūmagīra rūthiomī rwa Kīembū.

Nītūthikīrīrie

Gacūnjī gaka nīgagūtūma mūthomīthua atūmīre Kīembū kwaria na njīra nyīngī.

Mawīra marīa athomithwa mavetwe nīmakūmatethia kūmenyera kūthikīrīria. Kamenyeri ga kūthikīrīria gatūmaga mūthomithua akorwe kavinda ga kūgīa na wara wa kūthikīrīria akirīrīrītie nīkenda avote kūnyita ūvoro ūrīa aravewa kūvītūkīra ciūgo cia kanyua na kūthikīrīria. Indo irīa iratwarana na rūthiomī nī cionanītue kanyarī gaka na njīra ya ng'ano, poemu, nyīmbo na ıcokero irīa itūmaga athomithua

makenerere kūthoma rūthiomu rūrū. Vamwe nīitethagīrīria athomithua kūthoma rūthiomu kīvītūkīra maūndū marīa mamarigīcīrie.

Nītwaranīrie

Gacūnjīrī gaka athomithua nī magwīka maūndū marīa makūmavotithia kwīaria, gūtamūka ciugo waro matagūtighīria. Athomithua nī magūtethererua gūkinyīrīria kana kūgucithia mīario riria mararia.

Athomithua nīmavetwe maūndū marīa marekīka vakūvī nao nīgūo mavote kwerewa nī ciugo irīa iratūmīrwa.

Indo ciagūtūmīra kūthoma na kūthomithia na mīthomithīrie iria yagīrīrue nī gūtūmīrwa nī mbega cia gūtethīa na gwīkīra vinya kūmenya kwaria na kwerewa. Gacūnjī gaka nwa kavecanīte mīthako, ng'ano, poemu na īcokero iria athomithua magūtūmīra kūthondeka mīvari ngūrani maūndūrī ngūrani.

Nītūthome

Kūthoma gwīkagīra vinya ūmenyi wa ciugo na mūvangīrīre wa rūthiomu ūrīa ūtūmīrītwe thīnī wa kiria kīandīke. Athomithua kūthoma maūgīrīrīfē nīgwītīkīrīe nīgūo athomīthūa mavote kūthimana o ene ūria maratamuka kwaria.

Gwīka ūguo athomithua mathīi na mbere kavoora kavoora kugīa vinya, ūtotī na ūvenya rīa kūthoma. Maūndū mama ma kūthoma gīcūnjīnī gīkī nīmakūrūmīrīwa nī ciūrīa cia kūgerīa ūtotī wa athomithuamoneke kana nīmarerewanī kiria marathoma.

Nīgūgūkorwa na ng'ano, poemu na īcokero cia mwarimū, kūthomera athomīthūa kūmonereria nīkenda methomithie ūria kwagirirue nī kūthomwa kīvītūkīra gūkovia mwarimū.

Nītwandīke

Gacūnjī gaka nī karava athomithūa kanya ga kwandīka tūmaūndū tūvūthū. Tūmaūndū tūtū twa kwandīka tūratūmīra ndemwa nene na ndemwa nīnī. Wavo wavo nī tūravotithia mwandīkīre na mūmbīre wa ndemwa vamwe na kwandīka tūmīvari tūkūvī nīkenda mūthomīthūa avote kwandīka waro. Mwarimū nīwagīrīrwe nī kwona atī mūthomīthwa nīwatūmīra mwandīko mwaro na kūrūmanīriria ndemwa waro ciugorī akīrūmagīrīra mawatho ma wandīki wa Kīembū.

Gacūnjī gaka nwakaratūma athomithua mecūrīe mīrava, mandīke mīvarī na macenjanie ciūgo mīravarī kūma iria nyūmū kūthīi iria nvūthū.

Īvuku rīa mwarimū nīrīronereria mwarimū njīra cia gūkanyīriria kwandīka mwandīko mūtherū na mwagīrīru.

Ciugo iria ūgūtūmīrwa kwandīka ciagīrīrwe nī kūthūrwa waro nīgūo cīkīre vinya maūndū ma mīandīko ta kūgarūrania gwa ciugo kana ndemwa ta ‘kaū’ na “ūka” kana “mentho! Na “nthome”, mwandīkīre wa ndemwa, ūracā kana ūkūvī wa ndemwa, gūtigithanīa ndemwa, ciugo na gūtūkanīa ndemwa nene and nīnī.

Ígürū rĩa maündũ monthe, Kiembū kĩngithomíthwa waro torĩa gütaríritüe ndetorĩ ino ionthe, mwírígiríro wa mûvango wa kíthomo gĩa kiembū nûgükinyírka.

ŪMENYERERI WA CIANA IRIA ūRĪ NA MAVATARO NGŪRANI

Angīkorwo kīrathi gīaku nīgītukanītie athomithua na arīa marī na mavataro ngūrani ma kīmwīrī na kūthoma, tigīrīra atī onthe nī wamava kanya ga kūthoma. Atīa?

Kūthīkīrīria

Akorwa kwī na athomithua mataravota kwīgūa waro, riria ūkūmava wīra wa kīrathīrī kana kūmera maundu mīngī kīrathīrī, kīnyīra wa mwana wa mwana ūmenye kana nī ūregua, tūmīkīra wa mūthomithua kūrīngana na ūvotī wake. Īkara vakūvi nao ūmatethie kwīgūa na kwerewa.

Kwaria

Akorwa nĩ kûrĩ na athomithua arĩa manyenyaga kîrathîrĩ, vanga kûgîa kavînda nao nîgûo ūmenye ūtumî ciao kûnyenya.

Amwe ao nwamakorwe matagwī̄tīkīa kana maīna guoya na nwaūmaūmīrī̄ie. Athomithua engī nīmetagī̄ira maūrūe kī̄uria magwate, magwata, makenaga mūmo. Kwoguo ndūkamaime kanya ta gaka. Ariria athomithua akū īgūrū rī̄a kūvūthanīa na kūthekanī̄ira riria ūmwe wao avī̄tia, kana arī̄ na woni ngirani. Reke marī̄rī̄re ūria mareciria ūtakū̄merekera ūrī̄a we ūngī̄enda. Mwana ndakaverithue avī̄tia kana aruta mawoni make.

Kūthoma

Ũngīkorwa na athomithua marī na thīna wa kūthoma, thondekera wa mwana kavīnda ga kūmūteithia kūringana na ūvotī wake ngīnya ūfīgīrīre wamenya kana mūthomithua ta ūcio nwa atetheke kana nīavatiī gūtwarwa cukuru iria ūthomīthagīa ciana irīa ciīna mavatara ta mao.

Roria kana nī kūrī amwe ao matangīthoma kīrīa wandikīte rūvaūrī na ūmarete vakuvakuvi.

Riria ūrathomīthīa na kandī cia ciugo tūmīra mwandīko mwaro na ndemwa nene.

Kwandika

Athomithua a ngirindi ya mbere matiri marakinyaniria wara wa gütümira akiri vamwe na ciiga ciao cia mwiri waro. Matethererie riria maremwa ni kuniita karamu. Ndugakinyiririe manyite karamu na njira iria urenda, itikira ukurukanu wa athomithua aku. Mathomithie kwandika wa vanin na umave wira utai mwengi uitaküverithia aria ungingiciriria mañ na mwandiko utari mwaro. Aria mangkorwa na thina wa kwandika mwandiko mwaro nwa urutithanie wira na aciari ao nikenda matetheke.

Tuklongerera makiria vecana uvoro mukinyanru maunduri mama.

1. Mitugo ya mwana wa kirthi kia mbere na na uria mitugo ino ikworotithia mwarimu kuthomithia na kuthura mithomithrie.
2. Mathomo na mawara maria magukurwa magikurua.
3. Uría umundu mañito na kiri, kúva aciarí vinya na kürüthania wira nao na kuthoma kuvitukira wira wa mwengi ingtonyua kithomori.
4. Gütethereria ciana iria itavotaga kuthoma tondu wa mawonje ngurani thiinwa Ngirendi ya rüthiomni rwa Kembu.

MWEREKERA WA MBERE: MUCIĪ

Gūtarīria

Īthomo rīrī rīraarīrīria mañndū ma mūciī

Mūthomithua arendeka agwete indo na nyamū cia mūciī, akethanie na gūketheka arūmīrīrite kīembu na kūmenyera gūtūmīra mīgambithia ya kīembu.

Indo cia gūtūmīra īvinda rīa kūthomithwa na kūthoma

- a) Mūnyū
- b) Mīgemio
- c) Maūa
- d) Makara
- e) Mīcoro
- f) Mbīca
- g) Indo cia mūciī
- h) Nyamū cia mūciī

Kwīvarīrīria kwa mwarimū mbere ya īthomo.

Mwarimu ecirie indo irīa agatūmīra kuthomithia na tūñdu turīa athomithua mageka kirathirī nīguo evarīrie waro.

A. Nītūthikīrīrie

Mwicorī wa īthomo rīrī, mūthomithua agīrīrwe ;

- (a) Gūtūmīra ciūgo irīa ciagīrīre gūkethania na gūketheka
- (b) Gūkethania ngethi irīa ciagīrīre mathaa ngūrani ngūrani.

Ūndu wa gwīka we mbere

Thikīrīria rwīmbo, Nītwine vamwe.

Rwīmbo rwa ngethi.

Nīatīa x2

Mwaūkīra atīa x2

Twīaro mūno x2

Korwaī na mūthenya mwaro

Mwarimū aīnīre ciana na mwīnīre wīcīkene kana etūngīre na ere ciana maine vamwe. Mwarimū nwa atūmīre mañndū ngūrani rwīmborī kana marītwa ngūrani ma ciana

rwimbori

Mwarimū ere ciana vata wa ngethi māriorī na gwīkaraniarī.

Undū wa gwīka wa kaīri

Ngethi

Mwarimū athome ngethi, ciana iroretie mbica.

Undū wa gwīka wa kathatū

Tūthakanīei

Nthakanio cia ngethi

Mwarimū atūmīre ngerekano ngūrani irīa ciana ingīthaka igīkethia andū ngūrani, mavīnda ngūrani.

Ngerekano

- a) Mwana na mūciari
- b) Mwana na cūcū
- c) Mwana na mūrata wake
- d) Mūthomithua na mwarimū.
- e) Mwarimū akinyiririe ngethi nī cia vata andū makīaranīria

Undū wa gwīka wa kaīri

Thikīrīria na uge ngethi

Mwarimū athome ngethi nake mūthomithua arorē ūria mwarimū areka.

Undū wa gwīka wa Kathatū

Tūthakaniei

Mwarimū avecane mavinda ngūrani, ngūrani marīa athomithua mangīthaka mīthako ya gūkethia andū ngūrani na mavīndarī ngūrani ma mūthenya.

Ngerekano

Mūndū na mwarwang'ina magīkethania, mami na tata magīkethania.

Mwana agīkethia ūcūwe

Mwarimū akīndīrīrie ūvoti wa gwīkarania waro rīrīa ciana ūrarūta wīra ūyū.

Undū wa gwīka wa kana

Thik̄ir̄iria mwarimū na ūcokie ngethi.

Mwarimū nūk̄uonereria athomithua ngethi ngūrani ngūrani.

Athomithua makethīe mwarimū.

Kūthima ūthomi

Athomithua mathake nthakanio cia ngethī, mwarimū arore aḡitumīra maandiko ma kurora.

B.Nītwaranīrīe

Ūndū wa gwīka wa mbere

Roria mbica ino

- Mwarimū onie athomithua indo irīa cionekaga mūciī ta, ḡikombe, thani, metha, mbūri, ngūkū, ngūi, ḡitī.
- Ciana irorie mbica na ciuge marītwā ma indo irīa cīi mbicarī.

Ūndū wa gwīka wa Kaīrī

Rūgano

Mwarimū athome rūgano na athomithua mathik̄ir̄irie ūvukurī rīa athomithua – karatathi ga gatandatū (5).

Mbere ya kūthoma rūgano

Mwarimū ere athomithua marorie mbīca ūvukurī. Amaūrie kīrīa marona.

Kūthik̄ir̄irīa

Mwarimū athome rūgano, athomithua mathik̄ir̄irītie

Marīkia kūthik̄ir̄iria mwarimū aūrie ciūrīa ta:

Nī mwakenua nī rūgano rwa Njūe? Nīkī?

Ciūria

Mwarimū ave cane ciūria cia kūria na athure kīndū ḡia kūonania ūrīa akūria ciana ciūria.

C.Nītūthome

Ūndū wa gwīka wa mbere

Mwarimū atethereranie athomithua kwona ūkuvanīrīru wa indo ithatū cia muciī.

Indo icio itīvatī gūkorwa ūkūvanīrīrē mbicarī.

Mwarimū atongorie ciana gwīcīria indo irīa ciīngī cīonekaga mūciī.

Ūndū wa gwīka wa Kaīrī

Oca kandi

Mwarimū akorwe na kandi, mbica kana ngathīti

acora mbica ta ūnya, ithano kana ithathatū cionanītie indo irīa ikoragwa mūciī.

Mwarimū onie ciana mbica ino

Athomithua mauge marona ndūī.

Ūndū wa gwīka wa kathatū

Wīra wa kūrufīra mūciī.

Mwarimū erekerēe athomithua ūrīa magūtethererua nī acari kana andū engī mūciī kūgweta indo na nyamū irīa ūkoragwa mūciī.

D. Nītwandīke

Ūndū wa gwīka wa mbere

Mbere ya kūandīka

Mwarimū aūrie athomithua, marorē mīgambīthia ūrīa ū mavukurī mao.

Mwarimū onīe athomithua ūrīa makwandīka ndemwa rīerarī.

Ūndū wa gwīka wa Kaīrī

Mwarimū onererie ciana ūrīa makūmba mīgambithia magītūmagīra indo itaī cia kūgūra ta mūnyū, ndaka kana kīngarū.

Ūndū wa gwīka wa Kathatū

Mwarimū atethererēe athomithua kwandīka mīgambithia mavukurī mao ma kwandīka.

Mwarimū one afī athomithua nī mandīka waro na mwandīko mūrūngarū.

Mwarimū akīnyīrīrē maūndū ma kūaranīria kwaro.

Ūndū wa gwīka wa kana

Gemia ndemwa.

Mwarimū ave ciana mīcoro ya ndemwa mamīgemīe maī aīrī aīrī.

Mwarimū akīnyīrīrīe kwaranīrīna kūnyitanīra.

Ūndū wa gwīka wa Gatano

Kūringanithia ndemwa īrīna nene na īrīna nini yayo.

G	ī
H	g
Ī	h
J	k
K	j
L	l
M	m

Īthomo Rīa **Kaīrī**

MWEREKERA WA KAĨRĨ: CUKURU

Gūtarĩria

Ĩthomo rĩa “cukuru” nĩ rĩmwe riria rĩ thĩni wa mütaratara wa kũthomithia nthiomcia kĩndǖre. Mütara-tara ūyū ūvangitwe ikundi cia mathomo mana. Namo nĩ: nĩtūthikirĩria, nĩtwarie, nĩtūthome na nĩtwandike. Kwĩ na maũndũ megĩ mütomithua mathomorĩ mama, marĩa mangimuvothia kugĩa na ūvoti wa kũthikirĩria, kwaria, kũthoma na kwandika mama nĩ mawara ma gütongoria mwarimũ kũnyita mwana mbaru mathomorĩ mama.

Ũndũ wa gwika wa mbere

A. Nĩtūthikirĩrie

Ĩndo iria mwarimũ avafie gütümira nĩ ta: Kandĩ, Kïondo kïna ciugo, kombiuta, thimũ, mbïca.

Kũthima ûthomi

- Kûrorĩa ūrĩa athomithua mararûta wîra maĩ ikündirĩ/aîrĩ aîrĩ.
- Mütaratara wa kûrorĩa kana athomithua nîmaragweta mîgambo ciugorĩ na gütigithükania mîgambo.
- Kûthondeka ciugo na gütigithükania kiugo kûmana na mûgambo.

Ũndũ wa gwika wa mbere

Mbere ya kûthikirĩria (pre-listening) mworoto münene wa kûthomithia ithomo rîrî, nî kûthomithia mîgambo.

Ciugo iria nthûre ciúmanite na nthiomci aia Kiembu/kîgwetû na nî ciugo nvûthû cia mîgambo ūria athomithua maroretie mîcoro mavûkûrî mao. Metikirîeĩ maĩ aîrĩ aîrĩ marîrîrîe kiria marona mîcororî.

Tigirîra atî athomithua onthe nîmaranyitanîra wîrarî wonthe nîgûo gûkûria ūvotî wa kûaria na kûnyitanîra.

Ũndũ wa gwika wa kaĩrî

Wîra ūyû nîrûtwa nî athomithua maĩ aîrĩ aîrĩ gûkûria kwaraniria na kûnyitanîra.

Tongoria ciana kûthoma kiria kî mîcororî ūmwe kwa ūmwe magîtethanagirîria mathome ūmwe kwa ūmwe nîkenda makûrie gîtîo.

Ũndū wa gwīka wa **kathatū**

Wīra ūyū nī wīkwe nī athomithua maĩ aīrī aīrī magetethagīrīrwa nī mwarimū.

Ona athomithua kutumithania mīgambo iria ī mīcororī, iria īvanene ugūo nīkūga mīgambo iria ī mīcororī ya kīthīrūrū īthondeke kīugo ngīnya mīcororī īo īngī. athomithua magīrīrwe kūvewa mavinda mathome wamūndū rita rīake makīthikagīrīria arīa engī. Nī magīrīrwe kūvewa vīnya kūrūngano o ene, makīonagīa gītīo kwī mūndū na ūrīa wīngī.

Ũndū wa gwīka wa **kana**

Wīra ūyū wa gwīka wa kana wīvo ūtethererie mūthomithua gūtigīthūkania ciugo na mīgambo.

Tethia mūthomithua gūtigīthūkanīa ciugo waro. Mūthomithua avewe kanya athome ciugo īcīo ndīgīthūkanīe acīo engī mathīkīrīrtīe. Īkīra athomithua vinya kūthīkīrīria arata ao nīgūo gwīkanīra vinya wa kūthoma.

Ũndū wa mbere wa gūika

Tethia athomithua gūcokia ciūria kumana na mbica.

B. **Nītwaranīrie**

Īndo iria īgūtūmīka kūthoma na kūthomīthīa:

- Kandī cia ciugo
- mbīca cia īndo iria ciī cukuru
- Gīkavu kīna ciugo
- Kombiuta

C. **Nītūthome**

Kūthima ūthomi

Ciūria cia kurīa athomithua itaĩ cia kwandīkwa na athomithua magītethanagīrīria kūrānia ciūria o ene.

Rekondī cia athomithua cia kwonania ūrīa athomithua marathīkīra mawatho ma cukuru.

Mūrava wa īgerio ūrīa wī thīnī wa mūtaratara wa kūthomithia.

Ũndū wa gwīka wa **mbere**

Wīra ūyū ūvatī kūrūtwa nī athomithwa aīrī aīrī, ūronererīa athomithua kwarīriria mawatho marīa mavecanītwe nī mwarimū. Kwa ngerekano:

Īkara nthī, thiī kīrathi.

Athomithua matethererue kūvarīrīua mamenye gītūmī kīa kwathīkīra arīmū. Va athomithua kanya ga kwaraniria ūvīnda ūrasa, ūkīmageragīa na ūkīmekagīra vinya ūvororī wa kūgīna na ūrūmwe na thayū.

Ūndū wa gwīka wa kaīrī

Tethererīa athomithua kūrorīa mbīca iria ciī ūvukurī rīao.

Maūrīe ūrīa mwarimū arera Njerū eke. Kwa ngerekano:

Rūgama

Matetherīrīe ūrīa magūcokia

Tetharerīa kūga nī gītūmi kī Njerū agīrīrwe nī kwathīkīra mwarimū (kwonanīa gītīo).

Ītīkīra ūcokio rīrīa muthomithia angīvecana rīagīrīre.

Ūndū wa gwīka wa kāthātū

Thīnī wa ūndū ūyū wa gwīka thondeka mawatho mavūthū ma athomithua kwa ngerekano:

- vūta mbao ya kwandīka,
- Kethīa mūrata wakū,
- Īkara nthī
- vīngūra ūvuku rīakū.

Tethereria athomithua.

D. Nītwandīke

Īndo iria īgūtūmīka kūthoma na kūthomīthīa:

- Kandī
- Gīkambū gīa ciugo
- Kombiūta
- Mbīca

C. Nītūthome

Indo iria īthūrītwe gūtūmīka kūthoma na kūthomīthīa.

Kūthima ūthomi

Vanga athomithua kūringana na ūvoti wao wa kūthoma matakūvītia.

Mūrava wa kūthima ūvotī wa athomithua kūthoma mīgambo.

Ūndū wa gwīka wa mbere

Wīra ūyū ūvatī kūrutwa mavangītwe na ikundi. Mwarimū atongorie athomithua kūrorīa mbīca ūvukurī rīa athomithua na aūge mūgambo wa ndemwa mbere ya ciugorī kwa ngerekano: g thīnī wa gītī.

Ūndū wa gwīka wa kaīrī

Wīra ūyū, athomithua mavatī matongorie kūga mīgambo ya ndemwa cīonthe iria cīi ciugorī atakūthoma kīūgo.

Mwarimū atongorīe athomithua kūthoma ciugo athīkīrītīe makīthoma na amarūnge.

Ūndū wa gwīka wa kathatū

Athomithua mavangwe aīrī aīrī, mwarimū atongorīe ciana kūgweta īndo iria ikoragwa cukuru. Mwarimū andīke marītwa maū rūvaūrī rwa kwandīkīra na ave athomithua kanya ga kīmathoma. Athomithua onthe makovīe ciugo icio mavukurī mao.

Wīra wa kūruterā mūciī

Wīra ūyū wīna gīcūnjī gīkonenīe na kūnyītanīra na aciarī kīthomorī gīa ciana ciao. Urīa athomithua makīnya micierī kwao.

Mathomere aciarī kana amenyererī ao. Aciarī na amenyererī a ciana īno matīkagīwe nī wīra ūyo.

Andīka ciugo īno rīerarī

- a) Rura
- b) Vendera
- c) Kīvaro

D. Nī twandīke

Kūthima ūthomi

Athomithua magīrīrwe nī kwīrūta kwandīka mwandīko mwaro na mekīre cīonererīa īcīocia kwandīka vairorī ciao.

Mûrava wa kûthîma arña makûvota gûicûrîa ciugo kana kûthoma tûmîvarî kûrîngana na ûrîa kûvatîi.

Ündû wa gwîka wa mbere

Wîra üyû ûratethereria mûthomithua kwandîka mwandîko mwaro rîerarî mbere ya mandîke karatathîri magîtûmagîra karamu ka mata.

Tethereria mûthomithua kwandîka ciugo waro.

Mûtîkaroranie na mûthomithua rîrîa ûramwonia kwandîka ndemwa rîerarî.

Athomithua marîkia kwandîka rîerarî, matethererue kwandîka ciugo wa icio mavukurî mao.

Ündû wa gwîka wa Kaîrî

Tethereria athomithua gwîcûrîa mîanya na ndemwa irîa ndigîrîre.

- a) Metha
- b) Gîtî
- c) Vendera
- d) Kîrathi
- e) Îvuku

Ündû wa gwîka wa Kathatû

Wîrarî üyû, mwarimû athome mîvari maita maîrî acoke ere athomithua mandîke mîvari ïo mavukurî mao.

- a) Rîrî nî îvuku
- b) Nî na karamû
- c) Nî nîrandîka
- d) Wambeti nî mûrata wakwa

Ona athomithua nîmandîka mîvarî ïo waro na mwandîko mwaro ûngîthomeka.

Matethererie ûrîa kwagîrîre.

MWEREKERA WA KATHATŪ: MĨTUGO MĨARO

Nītūthikīrīrie

Īthomo rīrī rīa mītugo mīaro mūthomithua agīrīrwe kūthoma mañndū mana; kūthīkīrīria na kuga, kwaria, kūthoma na kwandīka. Mwarimū avatie kūvanga athomithua aīrī aīrī na īkundi. Mwarimū akīmathagīrīria.

A. Thikīrīria na ūge

Indo irīa īgūtūmīka kūthoma na kūthomīthīa
Kīondo gīa ciugo
Andū arīa meci ūvoro wa mītugo mīega

Kūthima ūthomi

Athomithua maūrue ciūria mathoma rūgano.
Kūandīka rekondi ya mathomo ma rūgano.
Andū arīa meci ūvoro wa mītugo mīega

Ūndū wa gwīka wa Mbere
Mwarimū amathomere karūgano ka mītugo mīega. Mwarimū nwa ete mūgeni athomere athomithua rūgano. Athomithua mathikīrīrie rūgano makirīrītie. Mwarimū aūrie athomithua macokie ciūria kuuma rūganorī.

Macokio ma rūgano rwa mītugo mīaro.
Andū arīa magwetetwe nī: mūrugi, aciari, arimū
Ciūgo irīa ironania mītugo mīega nī:-Kwathika, kūthera, gūkena.

Ūndū wa gwīka wa kaīrī
Mwarimū ere mūthomithwa Karūgano ka mītugo mīaro. Mwarimū ere athomithua macokere karūgano kau magītūmagira ciugo ciao.
wīra ūyū ūkūragia gūtūmīra indo cia kīfū cia kūthomīthia ta thimū, tambureti na kombiuta.

B. Nītwarie

Indo irīa igūtūmīka kūthoma na kūthomithia
Gīkavu gīa ciugo
Mavuku ma ng'ano.

Kūthima ūthomi

Mbica irĩa ivûrîtwe kwîna mañndû matîganite.
Ciûria ikonen  na poemu  no.

 ndû wa gwîka wa mbere
Mwarim  atethie m thomithua g cokera poemu.
Mereithie poemu  rar r ria nd i.
Mwarim  atethie athomithua k ga/ kwonan a ciugo irĩa ironania m tugo m aro ta
w mwaro, core, navoa  rekero, thi  na waro na mb t k ria. Athomithua monanie
kw nyivia mag kethia and  agima.

 ndû wa gwîka wa Ka r 
Mwarim  a rie athomithua mathake m thako wa Mbogo na M kami.
M thako  y  n n k mathom thia  r mwe na kw r g am r ra.
Mwarim  ere athomithua monanie ciugo cia m t go m ega ta: mb t k ria, core,
n waro, n navoya  rekero.
Athemithua n ma ge ciugo ci ng  cia k onania m t go m aro.
N mak thoma gw c ria mak ria na k th ria math na.

Ci ria

Ci go cia m t go m aro; njovera, n nacokia ngatho, n waro.

 ndû wa gwîka wa Kathat 
Mwarim  agaanie athomithua na ikundi. Akorwe na g kavu g a ciugo irĩa ironania
m t go m ega ta: N waro, core, N wagwatwa  geni
Wa g kundi g oce kiugo kuuma k ondor . Gik ndi ki  k ng , k thondeke m vari
k mana na ciugo icio.
Mwarim  one athomithwa onthe n  mathaka m thako  y . M thako  y  n n g k ria
 voti wa gw c ria, kwaran ria na k nyitan ria k thoma vamwe ikundir  n g g k ria
thay ,  r mwe na rwendo kw  athomithua.

C. N t thome

Indo ir a irat m ka k thoma na k thomithia

- Ny mbo cia  nd ire
-  vuku r a ciugo ny m  r a ciana.
- Iger o ir a ithur twe
- M rava wa athomithua w na indo ir a irer g r wa m thomithua
akorwe any f te.

- Recondi cia athomithua cia kwandika ūrĩa marathoma, na mündũ wa mündũ makĩnaga.

Ūndũ wa gwika wa Mbere

Wîrarì ūyû, mwarimû avange athomithua aîrî aîrî. Athomithua monanie mbica irĩa mavetwe ūvukurî riao.

Athomithua maûge kîrĩa marona mbicarî makîthomaga ciugo iria ciîvo.

Mwarimû athikîrîrie na amatethie kûthoma waro.

Wîra ūyû nîgûkûria gîfô kwî athomithua makîthoma wa mündũ ke mwene.

Ūndũ wa gwika wa Kaîrî

Tongoria athomithua kwina rwimbô rûria rwî mavukurî mao. Íra athomithua maîne rwimbô rûu makiugaga ciugo cia mîtugo mîaro rwîmborî rûu.

Andîka ciugo icio rûvaûrî na athomithua mathome. Thikîrîria makîthoma na umonie kûthoma waro, na kûmenya ciugo cia mîtugo mîega.

Athomithua nîmakûthoma gwîcîria waro, na gûtûra waro na kûthirîa mathîna.

Gûcokia ngatho

Mamî nî waro nîkûndera

Mwarimû nî waro nîkûnthomithia

Kûria nanavîtia mûnjovere nîgûo ngaî andathime.

Ciugo cia mîtugo mîega

- Gûcokia ngatho
- Nîwaro
- Mûnjovere
- Andathime

Ūndû wa gwika wa Kathatû

Tethia athomithua kûmenya ciugo na kûrîgîcîria.

Monîe ciugo iria irî mûravarî ūyû ūrûgamîte na ciîkûrûkîte.

Mûthomithua nîakûvota gwîcîria makîria na kûthiria mathîna.

Ciugo cia Mûrava

m	b	i	t	i	k	i	r	i	a
k	r	c	w	e	n	d	a	r	k
t	n	o	e	c	k	m	c	r	u
m	u	r	g	e	w	y	o	u	a
e	o	e	a	r	t	m	n	e	i

D. Nītwandīke

Indo irĩa igũtumíka kûthoma na kûthomithia.

Kandi ciña ciugo mandîke waro na cîngî cîandîkîtwe naĩ.

Igerõ irĩa ithurîtwe

Ciûria cia kûmenya kana athomithua nîmecî kwandîka waro.

Mûrava wa kwonania ūvoti wa mûthomithua wa kûroria kana athomithua nîmecî kwandîka ciugo nvûthû cia mîtugo mîaro na mîvari mîvûthû.

Undû wa gwîka wa Mbere

Mathomere ciugo makîandîkaga, mathomere maita maîrî. Roria makîandîka matakûvîtithania ciugo:

Nî waro

Mbîtîkîria

Core

Wenda

Undû wa gwîka wa Kaîrî

Tethia athomithua gwîcûria mîanya magitumîra ciugo cia mîtugo mîaro irĩa mbirigîre
Wenda

Mbîtîkîria

Core

Nî waro

Undû wa gwîka wa Kathatû

Tethereria athomithua gûkovia mîvari irĩa mîvecane.

MWEREKERA WA KANA: UGIMA WA MWIRI

Gūtariria

Íthomo rīrī rīrarīria mītugo ya ūgima wa mwīrī ta ūrīa ūngīarīrīrua mathomorī ma ruthīomī rwa gīgwetū.

Rungu rwa kūthikīriria athomithua mavatī kwonania mītugo ya ūgīma wa mwīrī magītūmira nyīmbo na poemu. Marerīgīrīwa kwīna nyīmbo na gūcokera poemu irarīria ūgima wa mwīrī.

Gacunjīrī ga kwaraniria, athomithua marendeka mathomithwe gūtamūka ciugo na kūthondeka mīvarī ūrarīria ūtherū.

Gīcūnjī gīa kūthoma kīrarīrīria athomithua vandū mangīvota kuthoma mandīko mūvūthu ma ūtherū na kūvota kūmenya waro kīrīa kīrarīrīrua.

Kwandīkarī, athomithua marendeka mandike ciugo irarīrīria ūtheru wa mwīrī na matūmīre ciugo īcio kūthondeka mīvarī waro.

Kwīvariria kwa mwarimū

Indo cionthe iria irendekana gūtūmīrwa ūvatiī gocokanīrīrua vamwe mbere ya kwambīriria kūthomithia.

Mwarimū avenge kīrathi kana vandū vengī varia akūthomithiria.

Mwarimū avarīrie īndo cia kuthima ūthomi iria ciagīrīre.

Mataaro makoniī athomithua arīa marī na mavataro ma mwīrī ngūrani.

Ciana cionthe nī ciagīrīwe kūthoma maūndū ma ūtheru, wana ngīnya iria ūrī na mavataro ngūrani ma mwīrī. Nī ciagīrīwe ithome kūringana na ūvoti wacio.

Ciana iria ūtonaga Kūraca

Maige vandū mangiona indo iria ūronania. Geria mūno ūtūmagīre mīthomithīrie ūngī tiga kwaria tu rīrīa ūrathomithia.

Njīra īcio nī ta kūgweta, kūthīkīriria, kūnungīra kana gūcama. Indo ta rendio kana mitambo ūngī ya kīrīu wanayo nwa ūtūmīke,

Ciana iria ūtegūcaga waro

Geria kwonia athomithwa ino ūrīa magwīka na maretē vandū vakuvī nawe kana varīa mangīona mandīko maī rūvaūrī kana ūndo iria ūronanīa.

Marīrie na mūgambo ūkwīgūika, mūgambo wakū ūkorwe wī ūgurū vanini. Nwa ūtethīe kūgūrīrwa ūndo cia kwongerera ūtūmīke ya matū kūvītukīra kwaria na aciari

kana andū arĩa engĩ mangĩvota gütethia. Reke ciana cionthe itetheke nĩ wĩra waku.

A. Nítúthíkírírie

Índo cia kúthoma na kúthomíthia.

Índo ta gícanúri, mûkinyí, ndawa ya magego, mburaci ya iratú na gatambaa ka mamira.

Mbika cia kúonania ūtheru wa mwírĩ.

Kandí ciandíkítwe ciugo iria ikúthomwa.

Ündû wa gwíka wa **mbere**

Inai rwímbo rûrû.

Tethererí aathomithua kwína rwímbo rûrã rwí ñukurí ríao.

Mave mûgambo ūrã magútumíra makina na ûmatethererie kwina

Aathomithua meke ciíko iria cií rwímborí makinaga.

Matethererie kûrekonda rwímbo na ûmainíthirie níkenda mathíkírírie na marûkenerere.

Ündû üyû nñugükûria ütûmírĩ wa indo cia mítambo ya kírû.

Gükûria üvei aciari vinya wa wa gütethereria aathomithua niukûonekana ciana ikiníra aciari nyimbo mûcíi.

Úthomí wa kûvítükira wíra wa mwíngí nĩ ügükûra kíveo kia kwina. Aathomithua maínire arata ao nyimbo cia ūtheru wa mwírĩ.

Ündû wa gwíka wa **kaírî**

Thomera aathomithua poemu írã nvecane.

Vaa aathomithua poemu ína ívungo igírî íkíaríríria ügima wa mwírĩ.

Kívungo kíia mbere gíkionanía ūrã mûthomithua wa ngiríndi ya mbere ekaga mbere ya kûthií cukuru. Kwa ngerekano: gükînya magego, gûcanûra njûírî na kûrengá ngûnyû.

Kívungo gíia kaírî kíarírírie gwíkíra ngûo ntherû na kwíthamba njara mbere ya kûria.

Thoma poemu ío ríta ríia kaírî na ütethererie aathomithua gûcokia ciûria iria cií ñukurí ríao. Wíra üyû nwa ūrutwe maí ikündi ikündi na macoke mawíke maí kírathi kígima.

Athomithua mavecane macokio ma ūtherū wa mwīrī ūrīa mekaga mūciī na cukuru ta gūkinya magego, gūcanūra njuīrī, kūthambia na kūvaka rangi iratū.

Mwarimū erīgīrīre kūvewa īcokio rīa kīugo kīmwe kana mūvari mūgima.

Wara wa kūthikīrīria wagīrīrūe nī gūkūrūa kwī athomithua ta gwīkara nthī makīrīrītie, matakūgenda genda riria poemu ūrathomwa.

Wīra ūyū wa gūkīriria ūkamenyeka magīcokia ciūria.

Ūvoro wa gīfī ūrorūe riria athomithua mararūta wīra maī ikūndi na mathome ūvoro wa kūthikanīrīria.

Maūndū marīa maūmagīrīra ma ūgima wa mwīrī na ūtherū magīrīrwe kwarīrīrūa rīfīa athomithua mathikīrīrītie poemu ya ūtherū wa mwīrī na macokie ciūria.

Macokio ma poemu

- a) Gūkīnya magego, gūcanūra njuīrī, kūrenga ngūnyū
- b) Gwīkīra ngūo ntheru, kwīthamba njara

Ūndū wa gwīka wa kathatū

Tongoria athomithwa kūrūtha na ciīko iria cionanītwe ūvukurī rīa ciana. Magīcokagīra mīvari ūyo vūva waku. Roria ūvuku rīa ciana

Wīra ūyū wagīrīrwe nī gwīkwa na ikūndi na vūva mūthomithua aī wenga.

Athomithua magīka ūguo nī makethomithia o ene na makūrie wara wa kūvota kūtamūka ciugo waro na gūkūria ūvoti wa kūthoma na kwīthomera na ūvoti wa kwīmenya.

Ūrīgīrīra ciugo ūtamūkwe waro ona athomithua arīa maīna thīna wa gūtamūka ciugo nīmacokera maīta mengī ngīnya mavote kūthoma.

Mekīre vinya nī ūndū wa wīra wao na wonie athomithua acīo engī vata wa kūmanīrīria makīthoma mīvari.

Ūvoro wa wendo nīgūkūrua rīfīa ciana ūrerūta gūkirīrīria ūrika rīao arīa mangīkorwa na thīna wa kūgweta ciugo.

Macokīo

Kūthima ūthomi

Kūgeria kūroria mītamūkīre ya ciugo iria nthure, mūrava wa kwonania ūvoti wa mūthomithua varīa akinyīte, nwa ūtūmīrwe. Mūrava wa kwonanīa ūvoti wa mūthomithua varīa akinyīte ūvatī ūkorwa na maūndū ma ofīci ta: ūtwa rīa cukuru,

rītwa rīa mwarimū kīrathī, īthomo, mūoroto, mūoroto mūnini, mweri kana īvinda rīa īgeranio.

Mūrava ūcio ūgaūranue, ūkīonanagia mwena wa marītwa ma mūthomithua, kīwango kīa ūgī, mītūgo na ūmūndū ūrīa ūkūgerua.

Mūvarī ūcio wīngī ūkorwe na vandū va kūandīka ī kana ka. Varīriria mūrava wakūgeria athomithua ūgītūmagīra ciugo iria mathomete ikoniī ūgima wa mwīrī.

Njīra īrīa īgatūmīka kūgeria kūona mūthomithua nīaramenya na aīna ūvoti wagīrīwe gūkorwa na gūcokia ciūria na kanyūa atakwandīka na kūroria.

B. Nītwaranīrie

Indo iria nthure cia kūthoma na kūthomithia

Indo cia ūūma cia ūtheru wa mwīrī ta gīcanūri, mūkinyī, ndawa ya magego, kīvati, gatambaa ka mamira na thavuni.

Rwīmbo rūronania ūgima na ūtheru wa mwīrī.

Mīcoro ūkīonanagia ciako cia ūtheru

Kandi cīi na marītwa marīa makūthomwa.

Ūndū wa gwīka wa **Mbere**

Tethereria athomithua kuga ciugo iria nvecane vuva waku;

- Gīcanūri
- Thamuni
- Ndawa ya magego
- Kīvati
- Gatambaa ka mamira

Mathomere ciugo nao maicokere. Athomithua mathome ciugo makīorotaga mīcoro nīguo maimenye waro.

Mwarimū one athomithua nī matamūka ciugo waro.

Mwarimū akorwe na ciugo na mbīca. Kinyīrīria kwerewa kwa ciugo icīo varīa athomithua makathoma ciugo wa icīo cīi kandīrī. Kūngīvoteka, athomithua matūmīre indo cia mathomo ma kīrīu ta, kombiūta, thimū, tamburefī na intaneti. Wīra ūyū wagīrīwe gwīkwa mbere maī ikundi vūva mūthomithua eke aī wenga.

Athomithua makīthoma ciugo icīo cīi kandīrī, nake mwarimū nīarageria kūona

athomithua maīna wara wa gūtamūka ciugo na kūimenya.

Undū wa gwīka wa Kaīrī

Tethereria athomithua kwaria na kwaranīria maī aīrī aīrī na mawonanie kīrathirī. Maranīrie ūrīa ūkonanītie na ūtheru. Tūmīra ciūria gūtethereria athomithua gūcokia ciūria.

Athomithua maranīrie maī aīrī aīrī ūrīa marona na mawonanie kīrathirī makīwonania kīrathirī kwa voteka mwarimū akorwe akīrekondi kwonania kwao nīguo makonie aciari ao.

Mavūre mbica ingīcurua rūthingorī gwīkīra vinya kūthoma vamwe mwarimū amatongorie kīrīa mavatie gwīka nīkenda maige ūtheru.

Nīmakūgia na ūmenyo wa kwaranīria na kūnyitanīra maī aīrī aīrī makīroragia mbica. Ūthomi wa kīriu nīgūkinyīrīua rīrīa mwarimū aramavūra na gwoca mbica. Aciari nīmakūnyitanīra na ciana ciao mathomorī rīrīa maramonia mbica na maramoca vindiū.

Ūvoro wa gītīo nīukwongerereka rīrīa athomithua mararūta ūndū wa gwīka vamwe.

Mbica īkīrwe ūvukurī rīrīa athomithua kirathirī

Undū wa gwīka wa Kathatū

Thomithia ciana rwīmbo na marūcokere nginya marūmenye. Nīmaine makīonanagia cīko na macokere cīko na ciugo ciīngī irīa ironania ūtheru wa gūcanūra njuīrī, kwīthambia na kūthambia.

Makīna roria kana nīmaranyita ciugo cia rwīmbo waro.

Wīra wa gūtamūka ciugo, ūvoti wa kwīmenya, kwaranīria na gwītīkia makīthoma ūthomo rīrī.

Vata wa kūroria ūtheru wa mwīrī nīukwongerereka makiina rwīmbo rūrū maī cukuru na matūrari.

Kūthima ūthomi

Mwarimū kūgeria athomithua gūtamūka ciugo irīa nvecane mūravarī wa kwonanīa ūvoti wa athomithua nīwagīrīwe nī gūtūmīrwa.

Mwarimū akorwe na mūvango wa kūroria ūrīa rwīmbo rūrakinyūa nī athomithua. Mūvango ūkorwe na;

- Mūtaratara wa kūrora

- Mūvango wa kūroria ūrīa rwīmbo rūrainwa
- Mwarimū avecane mawoni make
- Mweri na kīrore kīa mūthomithua
- Mweri na kīrore kīa mwarimū
- Njīra īrīa īgatūmīrwa kwona ūkinyanīru nī ta: kūrorīa, kūria ciūria na gūtūmīra kūthikīrīria.

C. Nītūthome

Indo irīa nthure cia kūthoma na kūthomithia.

Indo cia ūma ikoniī ūtheru; Gīcanūri, Mūkinyī.

Mīcoro ya mītugo ya ūtheru

Mīcoro ya maūndū makoniī ūtheru.

Ūndū wa gwīka wa Mbere

Tongoria athomithua kwarīrīria mbica.

Mīario ya athomithua īrerīgīrīrwa gūkindīria wīmenyereri na mītugo ya ūtheru mavinda monthe ta kūnuka ngūnyū na kwīthambia njara.

Kwaranīria na kūnyitanīra nīgūgūkūrua athomithua makīthoma maī ikundirī.

Ūndū wa gwīka wa Kaīrī

Tongoria athomithua kūthoma ng'ano irīa irī ūvukurī rīa athomithua.

Va athomithua ciūria ithatū kūmana na wa rūgano.

Matongorie gūcokia ciūria na kanyūa kana kwandīka wata ūrīa kwagīrīre. Ciūria icio ivotithie mūthomithua gūtaūra ndūmīrīri irīa ciī ng'anorī.

Gwīcīria na njīra mbega na kūvotithīa athomithua kūthiria mathīna nīgūgūkindīrīrua athomithua magītaūra ciūria ūrīa kūvatīī.

Tūnga ciūria ithatū ikoniī kūririkana na gūtaūkīrwa na ūvecani macokio mau.

Kūthima ūthomi

Mwarimū nwa aūrie ciūria cia gūcokua na kanyua kana cia kwandīkwa magīe ūmenyo.

Mūrava wa kwonania ūmenyo ūrīa ūrendekana ūthondekwe.

Nwa wonanie kūthoma, kwaria na kūonania ndūmīrīri ūrīa ūrī ng'anorī.

D. Nītwandīkei

Indo irīa nthūre cia kūthoma na kūthomithia.

Indo cia ūma ūkonī ūtheru ta gatambaa, gīcanūri, mbica cia mītugo mīaro ya ūtherū, mīcoro ya mītugo mīaro ya ūtheru, mīgemio na rangi cia maī.

Ūndū wa gwīka wa Mbere

Tongoria athomithua kwandīka mīvari mīkuvi ūgūru rīa indo irīa ivecānītwe.

Tongorīa athomithua kūruta wīra maī ikundi makīarīrīria matūmīri ma indo irīa ūvecānītwe.

Ūmwe ya mīvari athomithua mangjandīka nīta:

- Ndūmagīra thamuni kwīthambia
- Njanūraga njuīrī na gīcanūri
- Nthambagia njara ciakwa na maī.

Ūthomo rīrī nīrīgūkīndīrīria kwaranīria na kūnyitanīra.

Ūndū wa gwīka wa Kaīrī

Cora na Ūgemie

Tongoria athomithua gūcora mbica na maigemie. Ndūkerīgīrīre macore micoro mīkinyanīru.

Reke athomithua matūmīre marangi mengī wata ūrīa kūngivoteka nīkenda mavote kūgīa ūvoti wa kūmba indo njerū na gwīcīria.

Ūrīa athomithua monie aciari ao mīcoro yao menūka nīguo gūkūria kūrutanīra ūndū wa gwīka na aciari na kūmava ūvoti wa kūmenya ūveo ciao.

Ūndū wa gwīka wa Kathatū

Gwīcūria ndemwa irīa ndigīrīre

Tongoria athomithua gwīcūria mīanya ūrīa ūtigīrītwe ūvukurī rīa athomithua maī onga kana ikundīrī. Athomithua nīmagūkīndīrīria kwaranīria na kūnyitanīra.

Maūndū ma vata marīa makonanītie na mayinda mama ta gwītīkia nīmagwīkīwa

vinya athomithua makīandīka ciugo na gwīcūria ndemwa irīa ndigīrīre.

Ūndū wa gwīka wa Kana

Twandikei

Tongorīa athomithua kwandīka kana gūkobia ciugo mavukurī mao. Kūria kūngīvoteka athomithua nwa matūmīre thimū, kombiuta kana tambureti nīkenda makūrie mathomo ma kī rīu.

Athomithua nīmakūgīa na vata kūmenyerera indo ino magītūmīra.

Tongoria athomithua gūkobia na kūthoma ciugo.

Kūthima ūthomi

Tiga maūndū marīa mavecanītwe ūvukurī rīa athomithua, mwarimū nwa avecane maūndū makīria ūgūrū rīa ūtheru. Mwarimū nwa ave athomithua ūndū wa gwīka wa gwīcūria ndemwa na gūtunga mīvari.

MWEREKERA WA GATANO: MAVINDA NA IMERA

Gūtarīria

Ithomo rīrī rīrathomithia athomi īgūrū rīa mavinda na imera marīa makoniī kūthoma nthiomī.

Nīrīrathomithia mūthomithua kūthikīrīria, kwarīa, kūthoma na kwandīka.

Kūmenya kūthikīrīria nīgūkūvotithīa mūthomithua avote kanyīta mawatho na ūvūthū maūndūrī makoniī mavinda na imera na gūtūmīra ciugo irīa īvatiī akīarīrīria mavīnda na imera.

Wara wa kūaria ūvotithagia mūthomithua kwaria na gūtamūka ciugo waro. Athomithua nīmakūvota kwandīka mīvari magītūmagīra ciugo irīa ikonanīe na mavīnda.

Rungu rwa kūthoma, athomithua mavote gūcokia ciūria īkonanie na mavinda.

Wara wa kwandika ūkavotithia athomithua kwandīka tūmaūndū tūvūthū tūkonanīe na mavīnda na īmera

Kūthīkīrīria

Indo cia kūthoma na kūthomithia irīa nthure.

- īvuku rīa mūthomithua
- Mīcoro īngī tiga irīa īvecanītwē īvukurī rīa mūthomithua
- Thaa
- mavica makīonania mīthenya ya kiumia.
- Mavica makīonania mīeri irīa ī mwakarī.

Ūndū wa gwīka wa Mbere

(Cokera vuva wa mwarimū)

Īthomo rīrī nwa rītwīwe mūthako athomithua magaanītwue ikundi īgīrī na magacokanīria maūndū marīa maī mavukurī.

Mwarimū atethererie athomithua kwandīka ciugo iria makūthoma mavukurī. Kwaranīria na kūnyitanīra nīgūkūkindīrīwa athomithua makīthoma maī ikundi.

Gītīo nīgūkūgacīrua athomithua makīvecana kavīnda ga kūga mīvarī vūva wa mwarimū.

Ūndū wa gwīka wa Kaīrī

Ina vuva wa mwarimū

Mwarimū atongorie athomithua kwina rwimbo. nīrūgūkindīrīrīa kūvota kwīmenya na kūmenya kwīthomera.

Kūthima ūthomi

Mwarimū aurie ciūria cia gūcokūa na kanyua.

Ira athomithua mainire aciari ao rwīmbo rūrū makinya mūciī

Nītwaranīrie

Indo irīa nthūre cia kūthoma na kūthomithia

- Thaa
- Mbica cia thaa na mavīnda
- Mīcoro
- Kandī ciī na ciugo
- Poemu

Ūndū wa gwika wa Mbere.

Mwarimū atongorie athomithua kwina rwīmbo kuuma īvukurī rīao.

Mwarimū onanē īkinyo.

Mwarimū areke ciana cīne maīta mengī wata ūrīa kūngīvoteka.

Ūndū wa gwīka wa Kaīrī

Mwarimū atongorie athomithua kwarīrīria mbica na maūndū marīa mekagwa mavinda ngūranī ngūranī taūrīa monanītue mbicari.

Ciūria

Ūrona ndūī?

Andū mekaga atīa īvindarī ta rīrī?

Ītīkīria athomithua gūtūmīra ciugo nyīngī wata ūrīa kūngīvoteka.

Athomithua nī makwīruta kūthikīrīria, kwarīa, gūtambūra maūndū na kūvota gūcokia ciūria. Tongoria athomithua onthe wana arīa mararemererwa.

Īthomo rīrī nīrīgūkīndīria kwaranīria na kūnyītanīra.

Athomithua nīmakūvota kūmenya kwīthomera magīcokia ciūria na makītarīrīria mbica. Gwīciria makīria na kūthiria mathīna.

Īthomo rīrī nīrīgūkūria ūmenyi wa maūndū mavata makīriu

Ūndū wa gwīka wa Kathatū

Mwarimū atongorie athomithua kwina rwīmbo.

Atongorie athomithua kūthoma mūvari wa mūvari maita mengī ūrīa kūngīvoteka

Athomithua nwa mauge poemu maĩ ta kĩrathi kĩgima, ikundi kana wa mündũ ũvinda rĩake.

Wa mûthomithua avewe kavinda kûringana na ūvoti wake.

Athomithua nîmakûvota gûkindíria gûtamûka ciugo na mavote kûmenya kwîthomera na kwîmenya ūvoti wao wa kûthoma makîthoma gîcokero.

Kûthima ūthomi

Mwarimû athondeke rekondi ya kûroria ūrîa athomithua maraina rwîmbo na ūrîa maratamûka ciugo.

Nwa maûrue ciûrîa cia gûcokia na kanyua kûmageria.

NÎTWARANÎRÎE

Ündû wa gwîka wa mbere

Mwarimû atongorie athomithua kwarîfîria mbica irîa ūcoretwe ūvukurî rîa athomithua. Atongorîe athomithua kûthoma rûgano rûkuvi. Rûgano rûu nwa rwandîkwe na rûkarutithwa na kombyuta nakûmemerûkwa athomithua onthe mavote kwona vamwe.

Athomithua nwa maûrue macokie ciûria na kanyûa kana mandîke mavukurî mao.

Ümenyereri nîgûkindîrîua athomithua makîvewa ündû wa gwîka ngûrani ngûrani na magîcokia ciûria.

Ündû wa gwika wa kairî

Tongoria athomithua kûthoma mîthenya ya kiûmia

Ündû wa gwika wa kathatu

Tongoria athomithua kûroria mbica na mauge ūria gwikagwa kîvinda kîa mbura na kîvinda kia thano

Ündû wa gwika wa **kana**

Tethereria athomithua kûthoma poemu

Kûthima ūthomi

Athomithua nwa maûrue macokie ciûria na kanyûa kana mandîke mwarimû avarîrie ciûria mbîganu.

Mûrava wa kwonania ūvoti wa mûthomithua. Mwarimû athondeke mûrava wa kwonania ūvoti wa mûthomithua kwonania kana athomithua nîmavavota kuuga nî thaa ciîgana na gûcokia ciûrîa.

Mûrava wa kwonania varîa mwana akinyîte nwa ūthondekwe wîna ūcunjî ithatû taû.

Mûthomithua nwa athome mîvari yonthe

Mûthomithua nwa athome mîvari ūmwe na ūmwe.

Mûthomithua nwa athome vanini na niarenda ūtethio.

Mañdū ma ovici

Kionania ūmenyo/wara/ūmūndū
Andīka mawoni ma ūndū wa gwīka wa mūthomithua
vairo ya mūthomithua
Rītwa rīa mwarimū – vairo – mūthenya.
Tūthandūkū twa kwonania ūvoti wa mūthomithua.

C Nītūthome

Indo irīa nthure cia kūthoma na kūthomithia.

- Mbica cia mavinda na imera
- Mīcoro ya thaa
- Ikavu cia ciugo
- Kandi cia ciugo
- Mavuku
- Īndo cia uuma
- Thimū, kombiuta, tambureti

Ūndū wa gwīka wa mbere

Oca kandi īna kiugo na ūmīthome

Mwarimū atongorie gūoca kandi ciī na ciugo kuuma gīkavurī, mūkeverī kana kīthandūkūrī na maithome.

Marītwa marīa mangīandīkwa nī ta;

Mīthenya ya kīumia

Mathaa ma mūthenya

Mīeri ya mwaka

Mavinda ngūrani.

Marītwa mama nwa mathomwe nī mūthomithua ūmwe,kana maī aīrī, maī gīkundi kana kīrathi kīonthe.

Makīthoma ūguo nīmagūkindīria ūvoti wa kwaranīria na kūnyitanīra wana vamwe na kūvota kwaria matarī na ivīngā. Mītugo ya mwīkarīre ta wendo nīgūkindīrua makīthoma mai vamwe.

Ũndū wa gwīka wa Kaīrī

Kūthoma Mīvari

Mwarimū atongorie athomithua kūthoma mīvari maī ikundi kana mwana aī wenga.

Mwarimū atigīrīre atī mūthomithua nīwavota kūthoma na kwerewa. Nwa aūrie ciūria kūmageria na kūvota gūtethereria arīa mangīkorwa na ivīnga.

Ngerekario ya ciūria.

- a) Ūmamaga kū?
- b) Ūthīcaga cukuru īrīkū?
- c) Ūthīcaga rūtha mweri ūrīkū?
- d) Tūkethaga mbembe rī?

Kūmenya kwīthomera nīgūgūkindīria athomithua makīthoma mīvari maī ikundirī na makīthoma kuuma kūrī arīa engī. Īthomo rīrī nīrīgūkindīrīria kwaranīria na kūnyitanīra na kūruta athomithua ūmīrīriū makīthoma na gūcokia ciūria matakūvītia.

Twandikei

Ũndū wa gwika wa mbere

Tongoria athomithua gūtuūmithania mitamko kūthondeka ciūgo:

Thano

Riūa

Mbevo

Ũndū wa gwika wa **kairī**

Tethereria athomithua gūcokia ciūria iria nvecane īvūkurī rīao

Ũndū wa gwīka wa kathatū

Thomera athomithua mivari īno:

1. Tugendaga cukuru kīraūko
2. Tumamaga ūtukū
3. Tūgendaga cukuru methenya itano
4. Mbura yuraga mweri wa kana
5. Tūkethaga ingo ya thano

GLOSSARY

Cĩko cia kurotithia uthomi	- Learning experiences
Gĩtio	- Respect
Güturania	- Citizenship
Gwiciria kwa mwanya na kuthondeka uũru	-Critical thinking and Problem solving
Indo cia gütümřra	-Resources
Ithomo	-Strand
Ithomo	-Subject
Ithomo inini	-Sub strand
Kandi	-Cards
Kiambiriria	-Introduction
Kívoto kiamwíngi	-Social justice
Kûrûngarû	-Neat
Kuthima uthomi	-Assessment
Kûthoma wîthomere	-Learning to learn
Kwaranřia na kûnyitanřa	-Communication and collaboration
Kwaranřia waro	-Effective communication
Kwívota	-Self efficacy
Mandiko ma kurora	-Mandiko ma kurora
Marica	-Charts
Maumira	-Outcomes
Maundu ma vata makířu	-Pertinent and contemporary Issues
Mavata ma mwanya	-Special needs
Mbica	-Illustrations
Migambithia	-Vowels
Mîthomîthřie	-Teaching methods/pedagogy
Mugambo	-Sounds
Mukarire miano	-Values

Murava wa kuthima uthomi	-Rubrics
Mūtamūko	-Syllables
Muthomithua	-Learning
Muvاري	-Sentence
Mwerekera	-Theme
Mwerekera y mathomo	-Goals
Ndemwa	-Letter
Ng'ambi	-Consonants
Ngathīti	-Newspaper
Ngerekano	-Example
Ngirīndi	-Grade
Poemu	-poem
Thayū	-Peace
Undū wagwīka	-Activity
Unene wa kithomo	-Ministry of Education
Uria ukīrwa	-Instructions
Ūrungaru	-Integrity
Utumiri wa mītambo ya kīrīu	-Digital literacy
Uuge	-Policy
Uvoti wa vata	-Core competencies
Wara	-Wara
Wara na ūmbi na ūtungi	-Creativity and imagination
Wendi nthī	-Patriotism
Wendo	-Love
Wīgucano	-Unity
Wīrutīri	-Responsibility

LIST OF CONTRIBUTORS

Prof. Elishiba Kimani	Chairperson of KICD Council
Jacqueline Onyango, OGW	KICD
Eunice Gachoka	KICD
Winrose Rono	KICD
Jonathan maranya	KICD
Anthony Maina Mbutu	KICD
Charity Makau	KICD
Dorothy Mwanzile	KICD
Dr. Lucy Mbirianja	
Catherine Ireri	
Edwin Njiru Nyaga	
Nderi Karweria	
Jacob Njagi	

REPUBLIC OF KENYA

KENYA INSTITUTE OF CURRICULUM DEVELOPMENT

Desai Road, Off Thika Rd.,
P.O. Box 30231 - 00100 Nairobi, Kenya.
Telephone : +254 (020) 374 9900 - 9, 374 8204, 374 7994
Fax : +254 (020) 363 9130.
Email : info@kicd.ac.ke, Website : www.kicd.ac.ke